

ЛОКАЛЬНІ НОРМАТИВНІ АКТИ ТОВАРНОЇ БІРЖИ

Систему правового регулювання діяльності товарних бірж складають законодавчі та прийняті на їх основі підзаконні акти, а також внутрішні документи суб'єкта господарювання. Законодавством передбачені лише загальні засади торговельно-біржової діяльності, безпосередній порядок її здійснення встановлюється саме локальними нормативними актами. За відсутності в Україні гармонійного біржового законодавства значне місце займає локальне регулювання діяльності товарних бірж. Водночас в літературі багато аспектів локального регулювання корпоративних відносин (у тому числі і в товарних біржах) залишаються нез'ясованими і спірними.

Проблеми регулювання корпоративних відносин локальними актами досліджували науковці Є. Р. Кібенко, В. М. Кравчук, В. В. Луць, О. В. Щербина, Р. Б. Сивий, І. В. Спасибо-Фатеева, О. С. Яворська та інші. Російськими вченими І. С. Шиткіною та Т. В. Кашаніною більш розгорнуто проаналізовано корпоративні норми та акти. Питаннями співвідношення законодавчих і корпоративних норм займалися Л. І. Антонова, С. І. Архипов, Р. І. Кондратьєв, А. Поляков, В. К. Самігулін, М. О. Томашевська та ін. Серед дослідників біржової діяльності роль і зміст локальних актів бірж вивчали А. І. Басов, В. А. Галанов, Б. П. Дмитрук, М. О. Солодкий тощо. Проте сутність локальних актів товарних бірж, їх роль у регулюванні торговельно-біржової діяльності, співвідношення з іншими правовими актами у літературі майже не досліджувалися.

Проблеми регулювання корпоративних відносин локальними актами мають дуже важливе як теоретичне, так і прикладне значення. Таким чином, прогалина щодо дослідження локальних актів товарних бірж потребує усунення.

Метою статті є з'ясування поняття та ознак локальних нормативних актів товарних бірж, співвідношення сфер регулювання законодавчих і підзаконних актів з внутрішніми документами бірж, дослідження системи локальних актів товарних бірж, виявлення недоліків у законодавчому регулюванні вказаного питання та розробка пропозицій щодо їх подолання.

Необхідність у локальних корпоративних нормах або доцільність їх прийняття виникають з наступних підстав:

1) для уточнення та конкретизації норм законів, встановлення механізмів їх реалізації;

2) для запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими у законі, наскільки це припускається останнім, або фіксації обраної товариством однієї з альтернативних моделей;

3) для заповнення прогалин у законодавстві;

4) внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань у компетенцію недержавним організаціям [1, с. 59].

Виходячи із загальнотеоретичних положень, локальні нормативні акти (внутрішні документи) товарної біржі можна визначити як розроблені та прийняті органами управління товарної біржі у відповідності до їх компетенції, визначеної чинним законодавством і статутом, нормативні акти, що встановлюють правила загального характеру і призначені для врегулювання управлінської, комерційної, виробничо-господарської, кадрової та іншої внутрішньої діяльності товарної біржі [2, с. 12].

Локальні нормативні акти мають наступні суттєві ознаки: встановлюють, змінюють або скасовують корпоративні норми; видаються у межах компетенції органу управління товариства; мають документальну форму; не повинні суперечити законодавству та актам вищої юридичної сили; встановлюючи внутрішні процедури (регламенти), забезпечують виконання норм законодавства; мають загальний характер (розраховані на багаторазове використання) тощо [3, с. 240].

Локальні корпоративні норми приймаються остільки, оскільки вони допускаються законом. Втім законодавство навіть приблизно не визначає того кола питань, з приводу яких мають прийматися локальні корпоративні акти. У свою чергу є можливість приймати корпоративні норми з усіх питань, якщо це викликається необхідністю та коли недоречність зазначеного прямо не впливає із закону, наприклад, коли закон однозначно врегульовує певні питання (виключна компетенція загальних зборів). І. С. Шиткіна наведе називає вимогою легітимності локального правового регулювання [4, с. 48].

У літературі наявні класифікації локальних нормативних актів за різними підставами. О. О. Мака-

Взаємодія законодавчих актів у сфері управління господарською діяльністю

рова розділяє локальні акти на установчі документи, що мають вищу силу за прямою вказівкою закону, і спеціальні корпоративні акти, серед яких виділяються акти процедурного характеру, акти стосовно органів товариства тощо [5, с. 34].

Склад і зміст установчих документів товарної біржі визначено у ст. 5 і ст. 6 Закону України «Про товарну біржу» [6]. У засновницькій угоді визначається порядок і принципи створення товарної біржі, склад засновників, їх обов'язки, розмір і строки сплати пайових, вступних і періодичних внесків. Статут товарної біржі містить відомості щодо найменування та місцезнаходження біржі; складу засновників; предмету й мети діяльності біржі; видів фондів, що утворюються біржею, та їх розмірів; органів управління біржею, порядку їх утворення та компетенції, організаційної структури біржі; порядку прийняття у члени біржі та припинення членства; прав і обов'язків членів біржі та біржі; порядку й умов застосування санкцій; майнової відповідальності членів біржі; порядку припинення біржі. У статуті можуть передбачатися й інші положення.

Судова практика справ про визнання недійсними установчих документів господарських товариств виходить з того, що статут є локальним нормативним актом, а не правочином, тому до нього не можуть застосовуватися положення ст. 203 і ст. 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину [7].

Під час розгляду справ про визнання недійсним засновницького договору як відповідачі повинні залучатися засновники товариства (сторони такого договору). У справах про визнання недійсним статуту, його частини або змін до нього відповідачем є не учасники товариства, а саме господарське товариство.

У процесуальних кодексах серед нормативних актів, що застосовуються під час розгляду справ, внутрішні документи організації прямо не вказані. Проте у вирішенні корпоративних спорів господарські суди мають виходити з того, що відносини між акціонерами, а також між акціонерами і самим товариством із приводу управління товариством регулюються, крім законів та інших нормативно-правових актів, ще і статутом товариства [7].

Аналіз судової практики показує, що підставами визнання недійсними установчих документів найчастіше були неправомірність участі одного або кількох засновників у господарському товаристві чи внесення майна до статутного фонду товариства, а також невідповідність змісту установчих документів вимогам закону.

Суди виходять з того, що при поданні позову про визнання недійсними окремих положень установчих документів позивач повинен вказати, нормам якого саме закону вони суперечать. Така ситуація може викликати певні труднощі. Напри-

клад, чинним законодавством не врегульовано відносини щодо функціонування наглядової ради. Усі питання щодо її компетенції та порядку роботи віднесено до сфери регулювання статуту. Із таких міркувань господарський суд відмовив у задоволенні позову про визнання недійсними положення статуту щодо кворуму спостережної ради з 11 членів у кількості 4 осіб [8, с. 126]. Ця справа свідчить про необхідність визначення у законодавстві основних вимог щодо порядку формування, скликання, правомочності вказаного органу.

Крім того, значимість питання щодо підстав і наслідків недійсності установчих документів потребує обов'язкового врегулювання в актах господарського та цивільного законодавства.

Господарський кодекс України та Закон України «Про товарну біржу» містять лише загальні положення щодо створення та діяльності органів товарної біржі, відносячи ці питання до сфери локального регулювання товарної біржі. Проте, зазвичай, норми щодо виключної компетенції вищого органу суб'єкта господарювання, періодичності скликання та порядку прийняття ним рішень, повноважень виконавчого органу та порядку діяльності наглядового органу товариства, зважаючи на їх важливість, закріплюються на законодавчому рівні.

Відповідно до ст. 281 Господарського кодексу України основним документом, що регламентує порядок здійснення біржових операцій, ведення біржової торгівлі та розв'язання спорів з цих питань, є правила біржової торгівлі [9]. У цьому документі зазначаються: строк та місце проведення біржових операцій; склад учасників біржових торгів і сукупність вимог, що ставляться до них; порядок здійснення та реєстрації біржових операцій; порядок визначення та розмір плати за користування послугами біржі; відповідальність учасників і працівників біржі за невиконання або неналежне виконання правил біржової торгівлі та інші положення.

Оскільки сфера питань, які регулюються правилами біржової торгівлі, значна, на практиці найчастіше приймається цілий ряд положень, правил та інструкцій, які визначають відповідні процедури.

Господарські суди розглядають на загальних підставах справи у спорах про визнання недійсними актів, прийнятих недержавними органами, у тому числі актів органів господарських товариств, які відповідно до закону або установчих документів мають обов'язковий характер, наприклад, правил біржової торгівлі, положень тощо [10]. У таких справах стороною у спорі може бути підприємство (оскільки відповідний орган, що прийняв такий акт, не є юридичною особою), наприклад, відповідачем у спорі про визнання недійсним рішення загальних зборів підприємства має бути це підприємство.

Взаимодействие законодательных актов в сфере управления хозяйственной деятельностью

Випадки визнання недійсними положень правил біржової торгівлі в Україні в літературі та доступній судовій практиці не зазначаються. Проте це не свідчить про відповідність локальних нормативних актів українських товарних бірж чинному законодавству, а навпаки, підтверджує недостатню законодавчу врегульованість цього питання та відсутність органу, який би контролював стан справ у цій сфері. Виключенням можна назвати сферу здійснення закупівель сільськогосподарської продукції, де затверджені Типові правила біржової торгівлі, відповідність локальних нормативних актів бірж висновку про відповідність [11].

Проте з метою розвитку біржового ринку правила біржової торгівлі (як типові, так і розроблені на кожній конкретній біржі) потребують подальшого вдосконалення. Основними питаннями, які найчастіше не отримують належного відображення у правилах біржової торгівлі, є встановлення єдиної біржової термінології, регламентація біржового посередництва, упорядкування біржових стандартів, процедур здійснення біржових операцій, у тому числі системи документообігу, регламентація біржової таємниці та конфіденційної інформації, порядок проведення розрахунків, гарантування виконання біржових угод тощо.

Незважаючи на те, що правила біржової торгівлі є основним актом, що регулює торговельно-біржову діяльність на конкретній біржі, навіть суди при вирішенні спорів щодо недійсності біржових угод не завжди витребують і застосовують норми таких правил.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про товарну біржу» на біржі створюються підрозділи й допоміжні служби, які необхідні для її діяльності (розрахункова палата, біржовий арбітраж, котирувальна комісія тощо). Такі підрозділи діють на основі положень, що затверджуються загальними зборами членів товарної біржі або уповноваженим ними органом, наприклад біржовим комітетом. Виходячи із закордонного досвіду, число таких підрозділів, комітетів і комісій біржі може складати від 8 до 40 одиниць [12, с. 101]. Кількість актів, що регулюють діяльність відповідних органів, є ще більш значною. Крім того, серед локальних актів товарних бірж багато таких, що мають процедурний характер (положення про біржові стандарти, про біржове котирування та біржовий бюлетень, біржове посередництво тощо) [13, с. 130].

Окремо необхідно розглянути діяльність біржового арбітражу (арбітражної комісії), створення якого передбачено ст. 3 Закону України «Про товарну біржу». Відповідно до ст. 20 Закону України «Про товарну біржу» спори, що виникають з біржових угод, вирішуються в порядку, встановленому зако-

нодавством України, статутом товарної біржі та біржовими правилами. Згідно із Законом України «Про третейські суди» постійно діючі третейські суди можуть утворюватися при товарних біржах [14]. Утворення третейського суду вимагає прийняття відповідного рішення, затвердження положення, регламенту і списку третейських суддів.

Положення про постійно діючий третейський суд повинно містити відомості про його найменування, місцезнаходження, відомості про засновника третейського суду, склад, компетенцію та порядок створення органів самоврядування третейських суддів, порядок обрання голови третейського суду, підстави та порядок припинення діяльності третейського суду. Порядок і правила розгляду справ у третейських судах встановлюються законом і регламентом третейського суду.

Ще однією сферою дії локальних нормативних актів товарної біржі є регулювання комерційної таємниці. У контексті вимоги ст. 15 Закону України «Про товарну біржу» щодо нерозголошення змісту біржової угоди (за винятком найменування товару, кількості, ціни, місця і строку виконання) важливим є встановлення в локальних актах товарної біржі режиму доступу до конфіденційної інформації. Таку інформацію може бути надано тільки на письмову вимогу судам, органам прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ і аудиторським організаціям у випадках, передбачених законодавством України.

Деякі російські вчені підтримують позицію, що за загальним правилом режим комерційної таємниці встановлюється локальним нормативним актом. За відсутності відповідного акту режим інформації з обмеженим доступом вважається не встановленим [15, с. 345]. Необхідно відмітити, що перелік відомостей, що складають комерційну таємницю, не є обов'язковою складовою статуту або правил біржової торгівлі. На практиці найчастіше можливе прийняття окремого документа (положення про комерційну таємницю, про конфіденційність інформації, про ознайомлення з інформацією в організації, стандарти поведінки, етичні кодекси), в якому, крім переліку відомостей, закріплювався б порядок ознайомлення з такими відомостями, коло осіб, що мають таке право, порядок доступу, відповідальність за розголошення [16, с. 127]. Відповідні положення не знайшли достатнього відображення і в Типових правилах біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Необхідно зазначити, що законодавство України не містить визначення та видів нормативних актів (у тому числі локальних), не встановлює критеріїв їх розмежування, вимог, яким вони повинні відповідати, що призводить до негативних наслідків. У цьому контексті важливим аспектом є розроблення методики підготовки локальних нормативних актів [17, с. 52], що

Взаємодія законодавчих актів у сфері управління господарською діяльністю

дозволить підвищити рівень таких актів і впорядкувати нормотворчість суб'єктів господарювання.

Узагальнюючи вищенаведене, можна відмітити, що торговельно-біржова діяльність в Україні та у світі у значній мірі регулюється нормами локальних актів товарних бірж. Система локального регулювання конкретної товарної біржі визначається множинністю актів, що розробляються суб'єктом господарювання самостійно. Законодавча невизначеність питань компетенції, складу та порядку прийняття рішень вищим представницьким, виконавчим і наглядовим органами товарної біржі призводить до зловживань, неможливості захистити права та законні інтереси учасників біржової торгівлі, про що свідчать як висновки науковців, так і судово-практика. У практичній діяльності товарних бірж часто залишаються неврегульованими питання єдиної біржової термінології, упорядкування біржових стандартів, біржової таємниці та конфіденційної інформації, системи документообігу; недостатньою є регламентація біржового посередництва, порядку проведення розрахунків, гарантування виконання біржових угод тощо. Методичне керівництво та нагляд держави за локальною нормотворчістю товарних бірж обмежується сферою закупівель сільськогосподарської продукції. Внаслідок невисокої якості значної частки локальних актів багатьох товарних бірж, недостатньої визначеності ролі таких актів на законодавчому рівні, значення внутрішніх документів біржі для вирішення судових спорів не набуло достатньої ваги. Таким чином, законодавство встановлює основу, що визначає правовий статус суб'єкта господарювання та формує основні принципи правового регулювання, розмежує предмет ведення законодавчих норм і норм внутрішніх документів, встановлює межі розвитку локальної нормотворчості. Проте наявне законодавче регулювання локальних актів товарних бірж в Україні є недостатнім і потребує внесення відповідних змін у Господарський кодекс України та Закон України «Про товарну біржу», а також прийняття низки підзаконних актів.

Література

1. Тичкова О. Засади локального регулювання корпоративних відносин // Право України. — 2007. — № 11. — С. 58–62.
2. Шиткина И. С. Локальное (внутреннее) нормотворчество в акционерном обществе // Предпринимательское право. — 2005. — № 3. — С. 11–16.
3. Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебник для вузов. — М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. — 815 с.
4. Шиткина Н. С. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ внутренними (локальными) документами: дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1997. — С. 48.
5. Корпоративное право: учебник / Макарова О. А. — М.: Волтерс Клівер, 2005. — 432 с.
6. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956 // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 10. — Ст. 139.
7. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 // Юридичний вісник України. — 2008. — № 7.
8. Остапович Г. М. Проблеми визнання недійсними установчих документів господарських товариств // Вісник господарського судочинства. — 2007. — № 6. — С. 120–127.
9. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144.
10. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26 січня 2000 р. № 02-5/35 // Юридичний вісник України. — 2000. — № 11.
11. Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією: Наказ міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 3 квітня 1996 р. № 103/44/62 // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 78–79.
12. Дегтярева О. И. Биржевое дело: учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 2000. — 679 с.
13. Дмитрук Б. П. Організація біржової діяльності в агропромисловому комплексі: навч. посіб. для студ. вищ. агр. навч. закладів. — К.: Либідь, 2001. — 342 с.
14. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701 // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.
15. Ершова И. В. Предпринимательское право. — М., 2003. — 544 с.
16. А. Сляднева. Закрепление права субъекта хозяйствования на коммерческую тайну на локальном уровне // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 10. — С. 126–129.
17. В. Коростей. Нормотворча діяльність суб'єктів господарювання // Право України. — 2005. — № 4. — С. 50–53.

Подано до редакції 30.10.2008 р.